

«Muitalus Sámi eatnama dovdameahtun elliid birra» – girječálli Johan Turi kolonialismma geavadiid árvoštallin

VUOKKO HIRVONEN
Sámi allaskuvla

Láidehus

Riidu sámiid ja fásta ássiid, johhtiálbmoga ja kulturálbmoga, gaskkas lea bistán čuđiid jagiid. Sápmelaččat, mat oktii hálddašedje davimus Skandinávia viidis guovlluid, leat bahkkejuvvon olatmeahtun eatnanguovlluide ja ainge riidu joatkašuvvá. Nu guhká go dát jođihuvvui ovtaveardásaš vearjjuiguin, nuppi beales eanandolliid ja nuppi beales sámiid gaskka, birgejedje mañibut bures, dasgo sis lei luondu sin bealde, sii ledje heivehan iežaset eallima daidda diliide maid dat fálai, dan sadjái go eanandoallit geahččaledje átit luonddu ovdduid maid dálki ja eanan eai háliidan addit. (Lundbohm 1910: I.)¹

Dáiguin disponeanta Hjalmar Lundbohma čállin ovdasániiguin álgá Ovloš Juhána², Johan Turi (12.3.1854–30.11.1936) čállin *Muitalus samid birra* -girji (1910, MSB³). Álgosánit speadjalastet 1900-logu álggu boazosámiid diliid Sámis ja áсахit Turi girjji viidasut servodatlaš ja politihkalaš kontekstii. Čállimii Turi oaččui veahki dánskalaš dáiddáris Emilie Demantas (mañná Demant-Hatt⁴, 1873–1958), guhte jorgalii girjji dánskkagillii ja su jorgalusa ánsus Turi čálus šattai dovddusin ja beakkálmassan Eurohpás juo 1910–1930-logus. Turi háliidii

1 Artihkalčálli sámeielat jorgalus.

2 Dalle go geavahan teavsttas Turi ovdanama okto, de geavahan su sámenama Juhán.

3 Geavahan teavsttas dás duohko ođđaseamos, M. Svonni doaimmahan jagi 2010 deddosa, ja oanádusa MSB.

4 Emilie Demant náitalii 1911 Gudmund Hattain. Vuosttas girjjistis 1913 su goargu lea čállojuvvon Demant-Hatt ja de mañná ihtá maddái hápmi Demant Hatt. Geavahan teavsttas vuosttas hámi.

muitalit olggobeale olbmuid duohtavuoda sámi eallima birra ja čuvget Ruota eiseválddiid. Vaikko girjji almmustuvvamis lea gollan čuođi jagi, de dattetge dan sisdoallu lea ain áigequovdil olbmuid, geat beroštit sámi áššiin. Girji gullá sámi girjjálašvuoda klassihkkáriidda, dasgo dat lea vuosttas sámi čállin girji sámegillii, ja seammás Turi teaksta lea šaddan divrras kultuvrralaš árbin sápmelaččaide alcceseaset.

Turi teaksta lea mánggabealat ja dan sáhtta lohkat mángga láhkái, namalassii lohkan lea gitta das, makkár posišuvnna lohkki vällje, maid háliida diehtit ja masa fokusere logadettiin (vrd. Kuutma 2006; Cocq 2008). Dán čállošis guorahan Turi teavstta mañnekoloniála- ja eamiálbmotperspektiivvas ja suokkardan, makkár rámma dat rahpet teavstta epistemologalaš ja árvovuogádagaid guorahallamiidda. Kolonialismma árvvoštallan albmana čielgasit *MSB*-girjji mañimuš kapihttalas, vaikko čállin čálláge áššis metaforalaččat. Dutkanmateriálan leat Johan Turi čállin girjji lassin su čállin giehtačállošat, mat seilluhuvvojit Stockholmas Nordiska museet arkiivvas (LA). Dasa lassin Emilie Demant čállin *MSB*-girjji ovdasátni, jagi 1940 ávvusáhka ja golbmalogi jagi bistán reivelonohallan Johan Turiin buktet lassedieđuid ja dievasmahttet gova Juhánis olmmožin. Maiddái dat reivvet, badjel čuođi, eanaš oassin Turi čállin reivvet Demantii, seilluhuvvojit Nordiska museet arkiivvas. Demant-Hatt lei skenken dáid reivviid museai 1940-logus ja dasa lassin Turi girjjiid (*MSB* ja *Sámi deavsttat*) giehtačállošiid, su sárgun govaid ja eará tinggaid maid lei ožžon Turis skeaŋkan. Nils-Aslak Valkeapää lea doaimmahan girjji *Boares nauti Johan Thuri* (1994), mii sisttisdoallá Emilie ja Juhána reivelonohallama, ja seammás son lea čohkken Turi eallimii ja čállimii guoski guovddáš dokumeanttaid ovttaid bearpmad sise. Visot dat materiálat dokumenterejit 1900-logu álggu sápmelaš-ruottelaš servodaga.

Fárremat álget – sirddolašvuhtii šaddan

Johan Turi lei riegeádan Guovdageainnus aiddo duoid áiggiid, go guovllu sámit ledje vásihan garrasit, mo našunála stáhtat fápmogeavaheadjin ledje bahkkemin sámiid árbevirolaš návddašan- ja ássanguovlluide. Eaige beare našunála stáhtat, muhto maiddái luteránalaš girku čájehe iežas goavisvuoda sámiid vuostá, go bággi sin sodjat ipmilsáni ovddas ja jeagadit eiseválddiid. Guovdageaidnu lei aiddo moadde jagi ovdal Turi riegeádeami vásihan, mo sosiála eahpevuoggalaš-

vuolta, virgeolbmuid ja searvegotti báhpa berošmeahtunvuolta ledje čuožži-lahtán báikkálaš olbmuid gaskkas vaši, mii bastálmuvai vuostálastimin, joavkosuhtun, stuibmin ja loahpas olmmošgoddimin. (Gč. lasi omd. Aikio 1992; Zorgdrager 1997.)

Garra duomut ledje vuordimin duoid olbmuid, geat ledje joavkun šávihan Guovdageainnu girkobáikái 8.11.1852 ja duoguštan báhppa Hvoslefa, goddán leansmánni Buchta, giehmánni Rutha ja buolláhan su viesu. Johan Turi áhčči Ole Olsen Thuuri, numo su namma lea girkogirjiin (gč. Valkeapää 1994: 33), lei stuimmiin mielde duon skábmamánu beaivve, dasgo son bodii muhtun eará ávžilaččaiguin bissehit doarruma, gádjut báhpa ja su veaga. Johan Turi riegádanjagi 1854 addojuvvojede mañimuš duomut stuimmi njunnošiid: Mons Somby ja Ásllat Hætta dubmejuvvaiga jápmimii ja steavliduvvuiga almmolaččat Álaheajus. (Gč. lasi Zorgdrager 1997.) Turi čálláge girjjistis oanehaččat, mo son lea gullan áhčistis dán dáhpáhusa birra ja gohčoda stuimmiid oasseváldiid «villeheaggan». Kapihtal, mii guorahallá Guovdageainnu stuimmiid, (s. 185–188) addá oalle negatiivvalaš gova ieš dáhpáhusain, iige Turi suokkar, leatgo áhči muitalusat áidna duohtavuolta. Veadjá leat, ahte duon 1852 gádjundáhpáhusa dihtii Juhána áhčči ja dalá báhppa Hvoslef šattaiga verddežat, ja nu báhppa šattai mañná maiddá Juhána ristáhččin. (Turi 2010 (1910): 185–188.)

Áhčis, Ole Olsen Thuuri birra Juhán muitala ná:

Mu áhčči lei dálu orru dego guovdageainnohat leat. Ja go áhččán náitalii sámi riggá nieiddain, de lei sus nubbi juolgi sámis ja nubbi dálus. Ja de orui goit ain dálus. De riegádii vuosttas mánná Áslak ja de áhččán álggii sápmiin.⁵ Ja de mun Juhán riegádin ja de mun guđđojin dálui sogaid lusa. Ja dan unna giláža namma lei Ávži. [...] ja de son oačču skuvlavirggi⁶ ja skuvlii sámi siiddain sámi mánáid. Ja golggai son meara 2 hávi. Son lei mannan Spisbearkkas mañit hávi, son lei harponera, ja go son lei doppe dinen ruđa, de son dagai dálu Ávžái, ja de son náitalii rikkis sámi nieiddain. (LA 853.)⁷

5 Mearkkaša dan, ahte áhčči álggii boazosápmiin.

6 Juhána áhčči doaimmai gierdoskuvlaoahpaheaddjin Guovdageainnus 1845–53.

7 Lean heivehan dálá čállinvuohkái buot Johan Turi čállin giehtačállošiid, maidda čujuhan dán teavsttas ja mat seailluhuvvojit Nordiska museetis Stockholmmas (LA).

Juhána eadni lei Inger Aslaksdotter Logje, Inŋgir, guhte lei badjeolbmuid bearrašis eret. Turi čállá:

Mu eatni birra ii leat mihkkige earenoamážiid muitaleamoš. Son lei siivolašaš ja oba čáppa olmmoš. [...] ja mu eadni lei sámi goađis riegádan suova ja galbmasa siste. Ja bohconáhkiid siste suddjejuvvon dego iežánai sámit. Vaikko leige riggá mánná, de ii lean buoret dilli sutnjege, go leai sámi goađis orrumuš. (LA 853.)

Bearraši riegádedje ovcci máná, main golmmas jápme maŋŋálagaid jagiid 1867–69; nuoramus dain lei beare jagi, nubbi guovttejahkásaš ja goalmmát gávccii jagi boaris (Valkeapää 1994: 33). Go Juhán lei golmmajahkásaš (1857), de olles bearaš, golbma máná ja vánhenguovttos fárrejedje Guovdageainnus Ruota Gárasavvonii Suovditvárrái. Dán ođđa báikki ja áhčis ođđa doaimma birra Juhán lea čállán vehá iežas dokumeanttain:

Ja go lei sápmiin dego iežánai, de son biddjojuvvui lávdeolmmájin [...] ja de son biddjojuvvui sámi leansmánin, go son lei sirdán Gárasavvona suohkanii. [...] son lei hearráid ustit, ja son máhtii álkit 3 giela hupmat, sámi, suoma, dáru, ja danne maid son šattai oahpisin hearráide, go máhtii hupmat máŋga giela [...]. (LA 853.)

Gárasavvonis Turi bearaš orui vádjit 20 jagi, ja dieppe mátki ohpit joatkašuvai Vazáža suohkanii ja de Čohkkirassii. Dieid fárremiid Juhán muittaša ná: «Olos sirdii Vazáža suohkanii, doaiuvun 30 jagi áigi. Ja sus jámii áhkká [1877] ovddit ovdal go son vulggii oarjjás Čohkkirasa suohkanii [1882].» Áhčči ollii náitalit vel ođđasis 1878 Anna Aslaksdatter Skumiin. Juhán čállá dás ná: «[...] náitalii ođđasis, muhto ii son goit ožžon jur eatni midjiide vaikko alccesis áhká oáččui [...]» (LA 853). Dienu Juháŋge gárttai fárret Čohkkirassii vádjit 30-jahkásažžan.

Juhána áhčči elii bearrašiinnis geavatláččat kolonialisttalaš áigodagas ja dovddai dan váikkuhusaid juohkebeaivválaš eallimis. Stáhtaid davviráját ledje kolonialisttalaš váldepolitihka guovddáš mearkkat, maid galggai nannet ja caggat eará riikkaid olbmuid daid rasttildeamis. Dát doaimmat čuhce erenoamážit badjeolbmuide, geat ledje johtán ealuiguin friija riikkarájáid rastá Strömstada soahpamuša lobiin. Go politihkalaš dilit rivde ja Suopma šattai Ruošša vuollásažžan, de

Ruošša giddii Suoma ja Norgga gaskasaš rájá 1852. (Aikio 1992: 202–203.) Go Turi bearaš vuos gárttai fárret Guovdageainnus Gárasavvonii, de oktan sivvan ledje jur rádjagiddemat, mat gáržžidedje boazodoallobearrašiid eallima ja ealuid johtima rájáid rastá. Lei dasto buoret sirdit álggos ealuin Ruota beallái, dasgo doppe sáhtii vel johttát Supmii. Dát dilli ii bistán guhká, baicce 1889 maiddái Suoma ja Ruota rádjá giddejuvvui ja johtin bohccuiguin rájá rastá gildojuvvui. Johan Turi čálláge, mo su áhčči vávjigođii boahttevaš nuppástusaid: «Muhto go mu áhčči Ovloš álggii ipmirdit, ahte Suoma eatnan gildojuvvo Ruota sámiin nai dego norgalaččain lei dalle gieldu, ja de danne son lei sirdán vulos oarjjás» (LA 853). Nuba Turi bearrašisge ii lean eará ráđđi go johttát vel máddelii ođđa guovlluide ja dienu sii šadde juo nuppádassii sirddolažžan.

Iešalddis Ruotas ođđaássiid eanadoallu lei viidánišgoahtán davás juo guhkit áigge. Iežas lágaiguin stáhta lei dohkkehan dan, mas duodaštussan lea 1867 ásahuvvon gilvinrádjá, man máttabealde ii ožžon šat guođohit bohccuid ja dán oktavuodas sámit masse árbevirolaš sámevearroatnamiid (gč. Turi 2010 (1910): 93). Dat badjeolbmot, geat ledje massán ealuid, eai oba sáhttán šat gilvit árbe- eatnamiid, dasgo lágat dovddastedje sidjiide gullat dušše hálddašanvuogitvuoda go fas ođđaássiide gulai oamastanvuogitvuolta, nu mo Elsa Laula čállá girjjistis (1904: 10). Sápmelaččaid dilit hedjonedje ain eambo rádjagiddema maŋná Ruotas, dasgo 1898 addojuvvui boazodoalloláhka, man mielde sámit gárte máksit eana- doliide buhtadusaid bohccuid dahkan vahágiin. Go maiddái Norgga ja Ruota rádjá giddejuvvui 1905, de dát dagahii boazosápmelaččaid dili ain heajubun. Turi (2010 (1910): 91) kommentere dan ná: «Dál ii leat hávski šahten sápmelažžii Norggas, go lea šaddan dego vierrobeana, dan rájis velá bahábut go Norga šattai sierra Ruotas». Maiddái industrialismin ođđa dárbbut šadde oinnolažžan Sámis, dasgo Davvi-Ruotas álggahuvvojedje ođđa ruvkedoaimmat ja seamma oktavuodas vuodđuduvvui Girona gávpot (1900) ja huksejuvvui ruovdemáđija, mainna málbma jođihuvvui Nárviikii. Visot dát doaimmat gáržžidedje vel lasi badjeolbmuid guohtuneatnamiid ja geahnohuhte boazodoalu.

Juhána ja Emilie ovttasbarggu šaddu: *Muitalus sámiid birra*

Lea dovddus diehtu, mii boahtá juo ovdan vuosttas *Muitalus sámiid birra* ovda- sániin, Demant-Hatt doallan ávvuságas 1940 ja ovdamearkan John Gustavsena

čállin čájalmasas *Gumpegoddi* (1993), ahte sápmelaš Johan Turi ja dánskalaš dáiddár Emilie Demant deaivvadeigga vuosttas háve geassit 1904 togas, mii lei jođus Nárviikkas Gironii. Dán oanehis deaivvadeamis čielggai, ahte Emilies lei niehku beassat Sápmái, eallit ovttas badjeolbmuiguin ja čuovvut sin johtima birra jagi. Emilie muitala, ahte go Turi gulai «dán su oainnus imašlágan doaimma birra, lohpidii son veahkehit mu nu olu go sáhtii ja fuolahit das, ahte mun beasan orrut buriid sámiid luhtte. Dan lohpadusa son doalaige nu, ahte bohten geassemánus 1907 ođđasis dohko.»⁸ (Demant 1910: VIII.) Dán deaivvadeami áigge leikejuvvui maiddái *MSB* vuodđogeadgi, dasgo Johan Turis lei maiddái iežas niehku: čállit girjji sámiid birra.

Johan Turi ja Emilie Demant ovddasteigga guokte sierra kultuvrra, etnalaš duogáža, sosiála luohká ja sohka-beali. Sudno guoktása deaivvadeamis guokte kultuvrra deaivvadeigga ja guokte máilmmi, mátta ja davvi, bođiiga lahkalašgaid ja gaskkohagaid dat leigga maiddái latnjalašgaid. Seammás maiddái guokte dáiddára deaivvadeigga iežaska áigumušaiguin ja sávaldagaiguin, maid boadusin lei 30 jagi bistán ovttasbargu. Emilie bođii stuorra gávpogis ja son lei alladit skuvlejuvvon nuorra nisu (Kuutma 2006: 83). Juhán bealistis lei gaskaahkásaš almmái, gii ii lean vázzán rihppaskuvlla lassin earágo eallima garra skuvlla (gč. LA 853). Su juohkebeaivválaš birgejuvui lei gitta luonddus ja dan attáldagain. Nuba son máhtiige bures lohkat ja dárkot luonddu mearkkaid ja dovddai luonddu lágaid. Dát máhtolašvuohta iktá bures su čállin girjjis ja maiddái mearkkastagain, maid son lea čállán reivviide ja eará giehtačállošiid.

Geassetuvrra maŋná Emilie Demant máhcai ruovttoluotta Danmárkui. Jo seamma jagi čakčamánuš álggiiga Emilie ja Juhán čálašit gaskaneaskka ja reive-lonohallan bisttii gitta jagi 1934 álggu rádjái (gč. lasi Valkeapää 1994). Vuosttas vástádusreivves 1904 (beaivemearri váilu) Juhán lei čállán Emiliei heajos ruotagillii ja suomagielat jorgalusainis (LA 853). Juhán čálii ruotagielat reivviid dássáži, go Emilie cuiggodii su čállingiela ovtta vástádusreivvestis golgotmánus 1906. Son dáhtui Juhána baicce čállit sámegeallii, dasgo son lei áiddo lohkahtán sámegealla Københámmana universitehtas. (LA 661.) Dies rájes go Emilie čálligodii reivviid sámás, de maiddái Juhán vástidišgodii daidda sámás. Demanta sámegealla oahpaheaddjin doaimmai professor Vilhelm Thomsen. Demant čálláge, ahte sus «lei imašlaš lihkku, ahte professor V. Thomsen čuovvovaš dálvve

---

8 Artihkalčállin jorgalus.

doalai sámegiela logaldallamiid universitehtas – sihke vuosttas ja áidna geardde, sámegiella fállu min universitehtas.»⁹ (Demant-Hatt 1942: 98.) Manjá Thomsen maiddái dárkkistii Turi girjji giehtačállosa, maid Emilie Demant lei čállán buhtisin (Thomsen 1910: X–XI).

1900-logu álggus Ruota davveosiin sámiid gaskkas lei čuožžilan vuosteháhku stáhta jođihan kolonialisttalaš ja sosiáladarwinisttalaš politihka vuostá. Dat vuosteháhku albmanii konkrehtalaččat ovdamearkan nie, ahte Turi áigahaš Elsa Laula lei almmustahttán 1904 iežas girjjáža *Inför lif eller död* sámiid diliid birra ja seamma jagi vuodđuduvvui Ruota sámiid guovddášorganisašuvdna Lapparnes Centralförbund. Searvi almmustahttigodii sámeaviissa *Lapparnes Egen Tidning*, man dán áigge dovdat namain *Samefolket*. (Hirvonen 1999: 64–65.) Vaikko in leatge gávdnan duodaštusa das, leigo Turi gullan Laula čállin girjjáža birra, de goittotge orru leamen čielga oktavuoha dien áigodaga dáhpáhusaid, sámiid politihkalaš lihcadeami ja Turi čállináigumušaid gaskkas. Nuba Turi jurdda čállit girjji, mas son muitala sámiid diliid birra ruottelaš eiseválddiide ii leat imaš dahje ártet. Sihke Laula ja Turi áigumušaid ja doaimmaid gaskkas sáhttá oaidnit ovttalárganvuodaid, dasgo soai goappašagat leaigga iežaska čállosiiguin árvoštallamin kolonialisttalaš válddi geavaheami bohtosiid.

Johan Turi lei Emiliei ukša Sápmaí ja Emilie bealistis Turii ukša stuorra máilbmái. Vaikko Emilies lei guovddáš rolla das, ahte MSB šattai dakkárin go šattai, nu mo Kristin Kuutma (2006: 82–83) čuoččuha, de dattege eat galgga vajálduhttit Johan Turi iežas áigumuša dan hárrái. Daid Turi giehtačállosiid gaskkas, maid Ernst Manker lea ožžon Nordiska museet arkiivii Turi vielja bártnis Thomas Thuris 1943 (P.G. 1945), leat seilon giehtačállosat, main boarrásepmosat leat jagis 1900. Dáid vuosttas teavsttaid Turi lea čállán suomagillii. Juo vuosttas deaivvadeamis Emilie Demantain lei Juhán muitalan, ahte son háliida čállit girjji, man čállingiellan son lei jurddašan suomagiela. Dátge áigumuš ii leat imaš, dasgo suomagiella lei guovllu girkolaš giella, das lei alit árvo go sámegielas ja dat lei jáhkkimis leamašan maiddá Johan Turi rihppaskuvlapiellan Gárasavvona suohkanis (gč. omd. Forsgren 1993).

Ovdalgo Emilie Demant bodii Sápmaí odđasis, de Juhán lei juo čálligoahtán MSB giehtačállosa suomagillii. Dát lea oaidnimis su čállin girjjájis jagis 1906 ja

---

9 Artihkalčáli jorgalus.

dat albmana maiddái reivves, maid son lea čállán Emiliei 10.2.1908 (gč. LA 853). Turi girjji álgošaniin Emilie Demant muitalage čállinbarggu čuolmmain:

Turi háliidii čállit dan, maid son jurddašii; son áiggui muitalit duottar-olbmuid eallimis, muhto dat ii albma láhkai ožžon coavcci. Bargu ii lean dábálaš ja eastagat ledje mánggaláganat. Čállit son gal máhtii ja lohkat iežas giela; guktui son lei ieš oahpahallan ollesolmmožin. Son ii lean goassige ožžon sierra skuvlaoahpahusa; muhto ledje maiddái eará eastagat. Álggos son čálligođii suomagillii – iežas giela lei son hárrjánaan atnit menddo baskin, ahte dainna gielain čállon girjjis ii livččii makkárgeme nestus. Son gal máhtii suomastit, muhto dattege jurdagat jorret buoremusat eatnigillii. [...] Lei maiddái dat, ahte sihke láttánat ja sámiet bilkidedje su, dasgo son áiggui bargat jur dakkár duššiid go čállit ja muhtumin Turi iešge smiehtai ná, ahte várra dain lea riektá.¹⁰ (Demant 1910: VI–VII.)

Giddat 1907 Emilie lei fas gearggus vuolgit Sápmái. Dál son lei juo oahppan sámegiela nu ollu, ahte basttii gulahallat sápmelaččaiguin almmá dulkka haga. Juhán lea bealistis ordnen Emiliei iežas vielja Ásslaga ja su veaga verddebearrašin, ja 1907 geasi ja čavčča johtimis son čuovui sin gitta jagi 1908 Márjjábeaivvi rádjái. Dan maŋŋá son lonuhii verddebearraša ja lei mielde Gárasavvona sámiet johtimis Norgga mearragáddái Stuorranjargii. Emilie muitala sivvan bearraša lonuheapmái dan, ahte son háliidii oaidnit ođđa olbmuid ja diliid, dasgo Dálmma sámiet livčče johtán fas seamma guovlluide, main son juo ovdal lei leamašan. Emilie beasaige čuovvut Heikka, Gate ja sudno 11-jahkásaš Raunaieiddaža, ja sii vulge johtui cuoŋománus 1908. Mihcamáraid áigge sii jovde Mearrariikii, Salašvágáái. (Demant-Hatt 1913: 118–119, 151, 153.)

Geasi ja čavčča 1907 áigge Emilie lei geahččalan veahkehit Juhána čállinbargguin, ja álgu orui leamen buorre. Čállima várás Juhán lei ordnen ruvkebargiid stobu, gos soai sáhtiiga ráfis čálligoahtit. Seamma čavčča, Ándarasbeaivvi meassuin 30.11.1907, Emilie Demant deaivvai Čohkkirasas Girona ruvkki, LKAB, disponeantta Hjalmar Lundbohma. Doppe Emilie muitalii sudno Juhániin čállinbarggu birra ja oaččui lohpadusa Lundbohmas, ahte girjji ruhtadeapmi gal ordnašuvvá. Johtimiid maŋŋá suoidnemánus 1908 Demant fas máhcai Turi lusa

---

¹⁰ Artihkalčállii jorgalus.

joatkit čállinbarggu. Olles čállináigodat bisttii sullii njeallje mánu. (Demant 1910; Demant-Hatt 1942: 104–107.)

John Gustavsens (1993) čájeha iežas čállin čájálmasas guovddáš dáhpáhusaid Johan Turi eallimis ja mo deaivvadeapmi Emiliein váikkuhii Turi olles eallimii. Gustavsens lea govahallan Emilie ja Juhána gaskasaš dialoga das, mo čállin ovdána, makkár dovddut sudnos badjánit ja mo Juhánii lea váttis čohkkát ja čállit. Son luoiká teavstta *Muitalus sámiiid birra* girjji álgosániin, maid Juhán ieš lea čállán:

[...] go sápmelaš boahtá moskkus gámmárii, de son ii ipmir ii báljo maidege, go ii bieggá beasa bossut njuni vuostá. Su jurdagat eai golgga, go leat seainnit ja moskkus oaivvi alde. Ja ii leat ge buorre sutnje orrut suhkkes vuvddiid siste, go lea liegga ilbmi. Muhto go sápmelaš lea alla váriid alde, de sus lea oba čielggas jierbmi. Ja jos doppe livččii čoakkánbáiki soames alla vári alde, de veajášii sápmelaš čilget oba bures su iežas áššiid. (Turi 2010 (1910): 11).

Dán seamma ovdasáni álgooasi Samuli Aikio (1979: 7) lea bealistis dulkon suollemas ironiijan, mii čájeha Turi bilkideamen ruottelaš eiseválddiid go čállá: «Ja mon lean ipmirdan, ahte Ruota hállehus háliida min veahkehit nu olu go sáhtta, muhto sii eai oáččo riehta čielgasa, jur got dat lea min eallin ja dilli, dainnago sápmelaš ii sáhte jur juste čilget nu got lea» (2010 (1910): 11). Aikio mielas sáhka lea eiseválddiid nohkameahttun sáhkkiivuodas sámiiid birra, maid Turi dás ovdanbuktá. Dán teakstaoasi leat mánggat sámečállit, nu mo Gustavsenge, siteren erenoamážit dalle, go leat háliidan čájehit earu iežaset ja válddi guovddáža gaskkas. Dát jurdda, ahte sápmelaš ii sáhte čilget áššiid albma bures dallego seainnit ja moskkus birastahttet su, lea geavahuvvon metaforan čilget earu guovddážiin. Nuba sáhttagé dadjat, ahte Turi teaksta sihke ráđđádallá hegemonalaš kultuvrrain ja vuosttilda dan.

Sámis vuolgedettiin Emilie Demant válddii mielde Københámmanii daid unna girjjážiid, maidda Turi lei čállán *Muitalus sámiiid birra* teavstta, čálii daid buhtisin, ordnii ollisvuohtan ja doaimmahii girjin. Demant manai čađa Turi teavstta logemat gearddi ovdalگو dat lei loahpalaččat gárvvis (Skaltje 2005). Dasa lassin son jorgalii olles teavstta dánsskagillii ja nu dát girji ovttas dánsskagielat jorgalusain almmustuvai vuosttas háve jagi 1910. Badjel jagi johtin ja eallin sámebearrašiiguin ja olbmuiguin ledje nanosmuhtán Emilie Demanta sáme-

giela máhtu ja sáme kultuvrra áddejumi. Dát gálggat bohtet čielgasit ovdan eai beare *Muitalus sámiiid birra* girjji doaimmaheamis ja jorgaleamis dánskkagillii, muhto maiddái jagi 1913 almmustuvvan girjjiis *Med lapperne i højjfeldet*. Dát lea Demanta mátkemuitalus jagiid 1907–08 johtimis ja eallimis sápmelaččaiguin ja sámevugiiguin. Sáhtta dadjat, ahte dán mátkkis Emilie sámáiduvai ja dat vásáhus attii sutnje buori vuođu veahkehit Johan Turi ollašuhttit iežas čállináigumuša.

Go Emilie Demant lei vuolgán gárvves giehtačálus fárustis, de Johan Turii bázii vel bargun sárgut girjái govaid. Dán son dagai jagi 1909 áigge (gč. reivvestallamiid LA 853) ja sáddii Demantii 14 gova, main ráhkaduvvui sierra Atlasčoakkáldat girjji mielddusin. Girjji loahpas lea juohke gova birra sierra čilgehus dánskkagillii. (Turi 1910: 249–260.) Jáhkkinis dáid govvačilgehusaid lea čállán Emilie Demant dan vuođu maid Johan Turi lea mitalan, dasgo sáme gillii dát eai leat almmustuvvan seamma hámis.

Njálmmálaš muitaleamis čálalaš mitalussii

Go mii háliidat dahkat iežamet eallima áddehahttin alcceseamet ja earáide, de dát dáhpáhuvvá nie, ahte mii mitalit das. Dalle mii šaddat seammás objeaktan, mas mitalit ja mii mitaluvvo. Kultuvrralaš mitalankonvenšuvnnat láidejit min muitaleami. Muitaleamis lea sáhka muittašeamis, mii lea seammás ohppon dáidu, gálga. (Saastamoinen 2000.) Dat lea sosialisereama boadus ja dan mii leat oahppan iežamet váhnemiin, fulkkiin dahje birrasis, ja dien málle čuovvu ovdamearkan Turi iežas mitalusain.

Girjijistis *MSB* Turi čilge sámiiid eallima 1800- ja 1900-loguid molsašumis erenoamážit Ruota beale Sámis. Johan Turi girji sisttisdoallá dieđu, árbedieđu, mii vuođđuduvvá árgabeaivvi eallimii ja maid son čájeha iežas máhttit bures. Muitaleami hálddaša boazodoallojagi syklalaš doaibma, mii ordne ja doallá čoahkis olles mitalusa. Das čuovgá čađa holisttalašvuohta, oppalaš áddejupmi eallima gierddus, mas luondu ja sosiála vuogádat huksejit ollisvuođa. Turi álgga ha muittašeamis kronologalaččat doložiid birra ja de sirdašuvvá iežas áigái ja sámiiid diliide. Son mitala olbmuid árgabeaivvi birra, gaskkohagaid son čuovvu nissoniid ja mánáid dili, muhtumin fas badjeolbmuid doaimmaid boazobarguin. Turi áššedovdamuš boahtá mánngga áššis eksplisihkalaččat ovdan. Gaskkohagaid mitalalettiiin čáli vuodju govvet dárkilit erenoamážit bohcco luonddu

ja anatomiija. Dalle son čilgešgoahtá, mainna lágiin galgá dikšut ja dálkkodit bohccuid.

Muitalusat, máidnasat ja luodit johtet giehtalagaid muištalettiin. Turi guorahallá eallima buot beliid riegádeamis gitta jápmimii. Son fievrrida mitalusas sihke persovnnalaš ja kollektiivvalaš vásáhusaid ja muittuid. Oktasaš árbevierut, sohkaoluvas nubbái sirdašuvvan diehtu ja máhttu huksejit vuođu sámi máilmmioidnui ja áddejupmái olbmo sajis máilmmis. Implisihtalaččat mitalusas boahtá ovdan, mo sámit oidnet olmmošgaskavuodaid ja sosiála ortnegiid, mat hálddašit sámi servodaga. Seammás teaksta fievrrida sámi árbevirolaš dieđuid ja máhtuid dálá ja boahtevaš sohkaolvaide. Johan Turi teavstta sáhtta gohčodit nie Jan Mohameda ja Lloyd (1990: 6) sániiguin kultuvrralaš vuostemuitun, arkiivabargun, mii lea okta dain guovddáš vuostálastinvugiin kultuvrraribadeddjiid vuostá.

Turi teavsttas čállinlogihkka ja mitalanlogihkka fágádallaba gaskaneaskka ja dienu dat hástala lohkki. Dán guovtti logihka iešvuohta boahtá oidnosii ovdamearkan nu, ahte mitalus gaskkohagaid spiehkkaš áššis nubbái, dat doalvu ođđa áššiide ja de máhccá fas álgomuddui. Maiddái bajilčállagat sáhttet mitalit áibba eará go mii loahpa loahpas kapihtala váldosisdoallun šaddá. Su mitalanvuohkái lea mihtilmas, nu mo sámi njálmmálaš mitalaepmái oppalohkái nugo Gaski (1997: 199) čilge, ahte dat čuovvu gal dihtolágan ovdáneami logihka, muhto báikkuid dat mohkkaš, dego livččii mitalaemen áibba eará mitalusaid.

Mañekolonialisttalaš čála

Gii sáhtta ovddastit unnitloguid, hállat sin ovddas ja mitalit sin birra, leat guovddáš gažaldagat mañekolonialisttalaš ja unnitlogu dutkamušain. Representašuvnna, ovddastahttima gažaldat čuožžila maiddái Johan Turi teavsttas aistton su iežas sániiguin:

Mon lean jurddašan, ahte dat livččii buoremus, jos livččii dakkár girji, masa lea visot čállojuvvon bajás sámi eallin ja dilli, vai eai dárbbas jearrat got lea sámi dilli ja eai beasa botnjat nuppe ládje – dakkarat guđet háliidit sámiid ala gielistit – ja botnjat visot beare sámiid sivalažžan, go leat riiddut dálolaččaid ja sámiid gaskkas Norggas ja Ruotas. Ja dasa ferte čállit visot dáhpáhusaid

ja čilgehusaid, vai boadášii čielggas nu ahte ipmirda juohke olmmoš – ja lea dat nuppiide sámiide nai hávski gullat sámi dili birra. (Turi 2010 (1910): 11.)

Dáid ovdasániiguin Turi meroštallá čállima ulbmila, vuostáiváldiid ja iežas posišuvnna. Su váldoulbmilin lea čállit sámeservodaga olggobeale olbmuide ja mitalit makkár dilli sámiin lea. Son maiddái sajusta iežas álggahuskapihtala vuosttas cealkagis: «Mon lean okta sápmelaš, guhte lean bargan visot sámi bargguid ja mon dovddan visot sámi dili» (2010 (1910): 11). Turi čilge iežas gullevažžan dan jovkui, man birra son čállá ja ahte son geahččá ja árvvoštallá áššiid sámeservodaga siskkobealde vuostegeahččin ruottelaš váldoservodahkii. Dán álggahusa sáhtta implisihtalaččat lohkat váldokultuvrra kritihkkan, mii lea meroštallan sámiid marginála joavkun ja seammás doalaha dan hálddašeaddji kultuvrra ravddain mángga dásis. Marginála sáhtta leat hálddahuslaš, ekonomalaš, politihkalaš dahje kultuvrralaš guovddáš, ja váldekultuvra hálddaša dan, mii báhcá guovddáža olggobeallái (Savolainen 1995: 12).

Maiddái Emilie Demant (1910: VI) čilge girjji ovdasánis sivaid, manne Johan Turi háliidii čállit dán girjji: «Turi oaivvis lea dát girji eallán mánga jagi: son oinnii iežas álbmoga dáistaleami, dahje dan geahnohisvuoda badjeválddi ovdas; mo ráját bohte lagat ah' lagat ja eastadedje nomádaid vuoigatvuoda eallit. Son deaivá sihkkarit guovddáža go son oaivvilda, ahte váilu vuđolaš diehtu nomádaid eallimis ja diliin; sivvan buot dan bahái lea moivi, mii bohtá [sámeservodaga] olggobeale olbmui.»¹¹ Dáin sániin čuovgá čađa, ahte Demant oaidná ja bastá árvvoštallat, mo dát girji bohtá váikkuhit vuostáiváldiide, namalassii eiseváldiide. Dáid Demanta kommeanttaid sáhtta maiddái lohkat kolonialisma kritihkkan.

Turi teaksta fállá maiddái buori vejolašvuoda dárkot ja árvvoštallat válddi kultuvrra iežas bastilis vugiiguin. Girjji mañimuš kapihtal «Muitalus Sámi eatnama dovdameahhtun ealliid birra» (2010 (1910): 191–192) lea metaforalaš ja ironisere, mainna lágiin hálddašeaddji kultuvra lea ásahan iežas norbman, man vuodul buot earát árvvoštallojuvvojit ja vuoluštuvvojit. Dan sáhtta lohkat olles girjji čoahkkáigeassun, mii guoská teavstta álgosánis čállon girjji ulbmilii. Dálá oainnus Turi suokkarda koloniála ja epistemalaš veahkaválddi, mii lea čuohcán sámiide. Epistemalaš veahkaváldiin oaivvilduvvo ovdamearkan olggobealde

---

11 Artihkalčállu jorgalus.

buktojuvvon jurddašuvuohti, man olbmot njillet almmá ahte fuobmájit dan ja mii adnojuvvo váldegeavahusa nannosamos hápmin (gč. Foucault 1980: 227). Giellagovaiguin čáli čilge, mo sámít leat adnojuvvon ealliláganin, maid sáhtta juoba goddit. Sáhka lea ruottelaš válddiguovddáža binaritehtaid ja dikotomijaid kritihkas, mii dán teavsttas boahtá ovdan. Turi ja su áigeguimmiid áigge dát hierárkkalaš jurddašepmi lei ožžon erenoamáš coavcci nállebiologaid gaskkas Ruotas.

«Muitalus sámieatnama dovdameahtun elliid birra» -kapihttala stiila spiehk-kasa olles girjji eará kapihttaliin. Go eanaš áigge Turi muitaleaddjijietna lea čielgasit dulkomis sámeservodaga siskkáldas jietnan, de dán kapihttalis muitaleaddji váldá odđalágan perspektiivva, mas son ásaha iežas sámeservodaga dárkkodeaddjin. Kapihttala álggus gitta dan lohppii hállon dovdameahtun elliin ja sin gaskavuodain olbmuiguin almmá namutkeahtta sápmelaččaid. Teaksta geavaha strategijian duppalkommunikašuvnna, ja seammás dat sisttisdoallá politihkalaš sáddaga ja ironisere ruottelaš eiseválddiid diehtemeahtunvuoda. Eahpenjulges vugiin teaksta searvá nállebiologalaš ja -hygienalaš ságastallamii, mii váikkuhii nannosit ruottelaš dieđamáilmmi sierra surggiin 1800-logu loahppageažis gitta 1900-logu beallemuddui. Dalle ovddiduvvui oaidnu, ahte ruottelaččat ja germánat leat buorebut go eará čearddat. Sámít ledje dán ráidalasa mielde vuolimužžan ja nálleiešvuodát čilgejuvvojedje iešguđetlágan málliiguin, ovdamearkan gálloguhkkodagaid mihtidemiin. (Gč. lasi Isaksson 2001.)

Dáid mihtidemiid vuodul oaiveskálžžut juhkkujuvvojedje oanehis-, gaska-guhkes- ja guhkesgállot joavkkuide. Dat, geaid gállut heivejedje seamma gállohámiid sisa, gulle seamma nállái. Sámít ledje álggos meroštallojuvvon Ruota eamiálbmogin ja sii erenoamážit spiehkasedje germánalaš nállis gállohámi vuodul, namalassii sámít gulle oanehisgállohiid šládji. Ruottelaš anatoma Anders Retziusa juohku guhkes- ja oanehisgállot joavkkuide oaččui coavcci birra Eurohpá ja dát oainnut váikkuhedje guhká dasa, mainna lágiin sámít meroštallojuvvojedje. Retzius jámii 1860, muhto su jurdagat ožžo odđa hámi ruottelaš dutkiid ja politihkkáriid gaskkas. Dát oainnut jorre rasisman, nálle-vealaheapmin 1870-logu rájes. Retziushan anii albma ruottelaččaid alimus nál-lin, dasgo sin gállut ledje guhkedáležat ja dienu buot čábbásepmosat. (Lundmark 2002.)

Nálledutkan rievddai 1900-álggus ja nállebiologijja šattai dan hálldašeaddji joavkun. Njunnošis lei Herman Lundborg, guhte šattai maŋŋá Uppsalai

vuodđuduvvon Statens institut för rasbiologi (Stáhta nállebiologalaš instituhta) jodiheaddjin (1920) ja álggahii Ruota sámevuovlluin nállebiologalaš dutkamiid sámiid ja suomelaččaid gaskkas juo jagi 1913. Su ulbmilin lei mihtidit gorutlahtuid, govvet ja meroštallat varrajoavkkuid. Jagiid 1922–1935 Lundborg ja su mielbargit mátkkoštedje Sápmai mihtidit ja govvet sápmelaččaid ja čohkket dieđuid kirkogirjiin sámesogat olbmuid birra. Dáid mihtidemiid ja govvemiid bohtosat almmustuvve guovtti girjjis jagiid 1932 ja 1941 (*The race biology of the Swedish Lapps, part I ja II*). (Lundmark 2002.) Maiddái Johan Turi beasai vásihit persovnnalaččat daid dutkamiid, dasgo son govviduvvui ja mihtiduvvui jagi 1922 ja dát govat gullet Uppsala nállebiologalaš instituhta čoakkáldagaide (gč. Valkeapää 1994: 191). Girji mañimuš kapihttalas Turi lea dego ávašteamen dáid mañit áigge dáhpáhusaid, ahte mo ruottelaččat vel loahpas láhttejit sámiiguin ja adnet sin ealliláganin.

Sámi epistemologalaš gáldu

Turi teaksta lea dekoloniserejeaddji teaksta, mainna sáhttit dikšut, nanosmuhttit ja máhcahit iežamet álbmoga kollektiivvalaš áddejumi – epistemologiiija. Dat oahpaha min dovdat iežamet historjjá, dábiid ja jurddašuvugiid, juos háliidat váldit vuostá teavstta sáddaga dán oainnus. Turis lei maiddái jurdda, ahte teavstta vehkiin bastit ovddidit kollektiivvalaš rahčamušaid eiseválddiid beljiide ja dienu oaidnit, ahte sáhka lei implisihtalaččat sámiid identitehta nannemis. Turi teavsttas sáhttit lohkat mángga sajis nana ekologalaš jurddašeami, maid mii dán áigge olbmot sáhtášeimmet ávkkástallat, go ságastallat dálá globála čuolmmain, mat gusket eananspáppa nuoskkideapmái ja dálkkádaga liegganeapmái. Johan Turi teavsttas boahtá ovdan, mo olmmoš, luondu ja vuoiñjalašvuolta leat su máilmmioainnu oassin ja mo dáid osiid gaskkas berre leat dássedeaddu (vrd. Kawagley 1995). Materiálalaš ja vuoiñjalaš bealit johtet giehtalaga, eaige dat leat sirrejuvvon nubbi nuppis.

Johan Turi teaksta sisttisdoallá sápmelaš mikro- ja makrohistorjjá muittašeami ja muitaleami vugiiguin. Son čájeha teavsttainis sámi girjjálašvuoda mánggajienatvuoda ja mánggabealatvuoda. Mii dálá lohkket sáhttit geavahit dan sierra vugiiguin, go kártet kolonialismma dagahan váttisvuodaid ja dan mo gávdnat daidda čovdosiid. Olbmo identitehta ja máilmmigova huksemis

lea dehálaš váldit atnui iežas girjjálašvuoda ja kultuvrra ja dovddiidit daiguin. Girjjálašvuoda vehkiin lea vejolaš čalmmustahttit ja burgit kolonialisttalaš hálddahasaid, struktuvrraid ja geavadiid, ja nuppe dáfus konstrueret odđalágan eamiálbmotidentitehta ja iešdovddu akademiijas. Turi teaksta maiddáai hástala min váldit atnui iežamet árbevieruid ja suokkardit álgoálbmotmáhtu dieđateorehtalaš vuolggasajiid bokte.

Gáldut

Arkiivamateriála

LA 853 ja 661= *Johan Turis arkiv*. Stockholm: Nordiska museet, Lapska Arkivet.

Girjjálašvuoha

AIKIO, SAMULI 1979: Johan Turi ja hänen Kertomuksensa. – Turi, Johan: *Kertomus saamelaisista* s. 5–11. Helsinki: WSOY.

——— 1992: *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái*. Ohcejohka: Girjegiisá.

COCQ, COPPÉLIE 2008: *Revoicing Sámi Narratives: North Sámi Storytelling at the Turn of the 20th Century*. Umeå universitet: Sámi dutkan.

DEMANT, EMILIE 1910: Forord. – Turi, Johan: *Muittalus samid birra* s. V–IX. Utgivet med dansk Oversættelse af Emilie Demant. Paa Foranstaltning og med Forord af Hjalmar Lundbohm. Hermed et Atlas med 14 Tavler. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.

DEMANT-HATT, EMILIE 1913: *Med lapperne i højjeldet*. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.

——— 1942: Johan Turi og hvordan Bogen «Muittalus Samid birra» blev til. – *Fataburen* 1942 s. 97–108. Stockholm: Nordiska museet.

FORSGREN, TUULI 1993: *Böcker och språk i sameundervisningen före 1850. Med facit i hand...* – Sten Henrysson – Anita Alm – Tuuli Forsgren – Egil Johansson (doaim.), *Samer, präster och skolmästare. Ett kulturellt perspektiv på samernas och Övre Norrlands historia* s. 31–52. Rapport nr 23. Umeå: Centrum för arktisk forskning, Umeå universitet.

FOUCAULT, MICHEL 1980: *Tarkkailla ja rangaista*. [Surveiller et punir 1975, suomagillii jorgalan Eevi Nivanka.] Helsinki: Otava.

- GASKI, HARALD 1997: Introduction: Sami Culture in a New Era. – Harald Gaski (doaim.), *Sami Culture in a New Era: The Norwegian Sami Experience* s. 9–28. Karasjok: Davvi Girji.
- GUSTAVSEN, JOHN 1993: *Gumpegoddi*. [Kautokeino]: Beivváš Sámi teáhter.
- HIRVONEN, VUOKKO 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- ISAKSSON, PEKKA 2001: *Kumma kuvajainen. Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- JANMOHAMED, ABDUL R. – LLOYD, DAVID 1990: Introduction: Toward a Theory of Minority Discourse: What Is To Be Done? – Abdul R. JanMohamed – David Lloyd (doaim.), *The Nature and Context of Minority Discourse* s. 1–16. New York – Oxford: Oxford University Press.
- KAWAGLEY, A. OSCAR 1995: *A Yupiaq Worldview: A Pathway to Ecology and Spirit*. Prospect Heights: Waveland Press.
- KUUTMA, KRISTIN 2006: *Collaborative Representations: Interpreting the Creation of a Sámi Ethnography and a Seto Epic*. Ff Communications 289. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- LAULA, ELSA 1904: *Inför lif eller död? Sanningsord i de lappska förhållandena*. Stockholm: Wilhelmssons Boktryckeri A.-B.
- LUNDBOHRM, HJALMAR 1910: Företal. – Turi, Johan: *Muittalus Samid birra* s. I–IV. Utgivet med dansk Oversættelse af Emilie Demant. Paa Foranstaltning og med Forord af Hjalmar Lundbohm. Hermed et Atlas med 14 Tavler. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.
- LUNDMARK, LENNART 2002: Vetenskap i rasismen tjänst. Så fick skullmätning av samer vetenskaplig legitimitet. – <http://www.vr.se/huvudmeny/arkiv/2002/tvarsnittnr22002/vetenskapirasismenstjanst.4.6703f9bd10e07db4ff18000132.html> (15.12.2011).
- P. G. 1945=P[ark], G[ustav] 1945: Johan Turis kvarlåtenskap till Nordiska Museet. En liten intervju. – *Samefolkets Egen Tidning* 1 s. 12–13.
- SAASTAMOINEN, MIKKO 2000: *Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen*. – <http://www.uku.fi/~msaastam/elaman.htm> (24.11.2008).
- SAVOLAINEN, MATTI 1995: Keskusta, marginalia ja kirjallisuus. – Matti Savolainen (doaim.), *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta* s. 7–34. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SKALTJE, MAJ-LIS 2005: *Biekkat Sámis – Johan Turi*. SVT Sápmi.
- THOMSEN, VILH. 1910: Sproglige Bemærkninger. – Johan Turi, *Muittalus Samid birra* s. X– XI. Utgivet med dansk Oversættelse af Emilie Demant. Paa Foranstaltning og med Forord af Hjalmar Lundbohm. Hermed et Atlas med 14 Tavler. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.
- TURI, JOHAN 1910: *Muittalus Samid birra*. Utgivet med dansk Oversættelse af Emilie Demant. Paa Foranstaltning og med Forord af Hjalmar Lundbohm. Hermed et Atlas med 14 Tavler. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.
- 2010 (1910): *Muittalus sámiiid birra*. SÁMIacademica 3. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- TURI, JOHAN – TURI, PER 1918–1919: *Lappish Texts*. [Sámi teavsttat.] With the cooperation of K. B. Wiklund. Edited by Emilie Demant-Hatt. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 7. Række, Historisk og filosofisk Afd. IV.2. København: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.
- VALKEAPÄÄ, NILS-ASLAK 1994 (doaim.): *Boares nauti Johan Thuri*. Guovdageaidnu: DAT.
- ZORGDRAGER, NELLEJET 1997: *De rettfærdiges strid. Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Samiske Samlinger XVIII. Nesbru: Norsk Folkemuseum – Vett & Viten.

The unknown animals of Sápmi – Johan Turi as a critic of colonialism

Johan Turi published his famous, classical work *Muittalus sámiid birra* over 100 years ago (1910). It was the first book ever written by a Sami in the Sami language. Although Turi's book made him famous worldwide already in the early twentieth century, recognition among his own community, on the other hand, was much slower. In this article I discuss how this book can be understood from postcolonial and indigenous perspectives and what kind of new epistemological and indigenous ways of knowing are opened when reading this book. The article also discusses in which kind of historical, social and cultural circumstances this book was written and what kind of meanings it carries to the present day and for future Sami readers and researchers.

VUOKKO HIRVONEN

vuokko.hirvonen@samiskhs.no

Sámi University College